

Azərbaycan Respublikasının
Medianin İnkışafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-əmənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

Albaniyanın, dilinin, əlifbasının öyrənilməsi, tədrisi və təbliği bu gün ən aktual məsələlərə dən biridir. Bu həm də çağdaş Azərbaycan tarixşünaslığının, dilçiliyinin, aidiyəti elm sahələrinin qarşısında duran əsas əzizlərdən biri olaraq diqqəti çəkməkdədir.

|| yazı

Azərbaycanın dövlətçilik, mədəniyyət, elm tarixinde xüsusi əhəmiyyət daşıyan alban irlisinin hazırda yenidən öyrənilməsinə, tədqiqinə ciddi zərurət var. Sovet dövründə alban irlisi bir başqa cür təqdim edildi, alban abidələri bizzən uzaqlaşdırıldı, alban yazıları, alban mədəniyyətinə aid nümunələr itirilib batırıldı, indi bütün bunnalara ən üst səviyyədə böyük dəyər verilir. Biz alban tarixini, Qafqaz Albaniyasının bütün qatlarını, o dövrün mədəniyyətini, əlifbasını, dilini dırıltılı ve ay-aya qaldırmalıq.

Dəfələrlər qeyd etdiyimiz kimi, Prezident İlham Əliyevin Qəbələyə səfəri bu məsələnin bir daha aktual olduğunu elmi ictimaiyyətin qarşısına bir məqsəd olaraq qoymuşdur. Müsbət hələd ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ai diyyəti elmi-tədqiqat institutlarında Qafqaz Albaniyası tarixi yenidən öyrənilməye başlanıb, artıq bu istiqamətdə tədqiqatlar başlayıb. Bu məsələni növbəti yazılarımızda daha ətraflı işıqlandıracaqıq.

İndi isə ötən yazımızın ikinci hissəsine, alban dilinin, əlifbasının öyrənilməsi, tədrisi və təbliği istiqamətində görülən işlərə nəzər salaq.

"Albanlar 26 müxtəlif dildə danışındılar"

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) A.Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun elmi katibi, tarix üzrə fəlsəfe doktoru, albanşunas Ellada Bəkirova "Bakı-Xəbər"ə bildirdi ki, indiye qədər bu sahədə işlər görülmüş, amma bu məsələyə daha dərindən yanaşılmalıdır. "Albanlar vahid etnos olmayıb. Bizim era- dan əvvəl i esrər yaşaması Strabon da qeyd edir ki, albanlar 26 müxtəlif dilde danışındılar. Yəni müasir Azərbaycan etnik cəhətdən nə qədər rəngarəngdirse, bura ərazi olaraq yene də etnik albanların ərazisidir. Müasir Azərbaycanın xəritəsi ilə antik Qafqaz

Albaniyasının xəritəsi demək olar ki, üst-üstə düşür. Bu gün bizim coğrafiyada ne qədər fərqli etnoslar həzirdə da yaşayırlarsa, antik Qafqaz Albaniyasının ərazisi də o şəkildə olub. Bu çox təbiidir ki, o etnosların, ola bilsin, her birinin öz fərqli yazısı, əlifbasi olub. Həc istisna deyil ki, udilərin də öz əlifbasi olub, qarqarların və başqa etnosların əlifbasi var idi. Bu etnosların her birinin öz əlifbasının olması variantları vardi. Amma biz o əlifbaların hansı şəkildə olduğunu, bize məlum olan 52 hərfli alban əlifbasına hansı formada, hansı vəziyyətdə çevrildiyini dəqiq bilmirik".

Çar Rusyasının yoxa çıxardığı alban yazıları...

E.Bəkirovanın sözlərinə görə, 52 hərfdən ibarət olan əlifbadan başqa, Qafqaz Albaniyasının digər əlifbaları, yazı formaları əlimizə gəlib çatmayıb. Alban irlisindən miras qalan yazılar gəlincə, E.Bəkirovanın sözlərinə görə, Mingəçevir'dən tapılan yazı bu əlifba haqda məlumat verir: "Bizim əlimizdə olan ən son variant bu əlifbadır. Mingəçevir ərazisindən tapılan məbədin, kilsənin altarında, giriş hissəsində yazılış olan həmin işarələrdən. Bundan başqa tapılmayıb. Əvvəller çarlıq dövründə üzərində alban işaresi olan başqa yazılar da tapılıb, amma o yazılar yoxa çıxarılib. Məsələn, mənim bildiyim qədər, Albaniyanın qərb ərazilərində, Alazan vadisində üzərində alban yazıları olan kərpiclər tapılıb. Bu, XIX əsrin sonlarında olub. Amma yoxa çıxarılib. O yazılı kərpiclər Tiflis muzeyinə aparılıb. Çünkü o vaxt əsas mərkəz Tiflis olduğunu üçün tapılan bütün maddi mədəniyyət nümunələri əsasən Tiflise aparılmışdır. Yəni müasir Azərbaycan etnik cəhətdən nə qədər rəngarəngdirse, bura ərazi olaraq yene də etnik albanların ərazisidir. Müasir Azərbaycanın xəritəsi ilə antik Qafqaz

Prezidentin Qəbələyə ən yeni səfərinə qədər alban dili və əlifbasının öyrənilməsi sahəsində nə iş görülüb...

sinin Gürcüstana daşındığını nəzərə alaraq, yeni tədqiqatların bu əlkənin ərazisində aparılmasına zəruret qaçılmazdır. Sovet dövründə alban irlisi bizdən qoparmaq üçün her bir vasitəyə el atıldı, Qafqaz Albaniyası irlisinin bir hissəsi Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasının tikintisi zamanı batırıldı".

Bu məsələlərə gelince, E.Bəkirovanın sözlərinə görə, biz əgər ən qədim qatları, məsələn, bizim eradan əvvəl I əsre, bizim eranın VIII əsrinə qədər olan alban yazılarını axtarsaq, nələrisə tapa bilərik. E.Bəkirova qeyd etdi ki, o, Gürcüstanın muzeylərində olub, həm Albaniyanın sərhədlərində olan muzeylərə gedib, həm də digərlərinə: "Mən hətta Kaxeti ərazisində olan muzeylərə də olmuşam. Amma, sözün düzü, orada her hansı bir yazılı abidə görməmişəm. Amma gürcü muzeylərində olanda orada alban irlisi nümunələrinə rast gəldik. Men Sıqnaxi muzeyində alban irlisi nümunələrinin şəkillərini de çəkmişəm. Orada olanda baxırdım ki, üçayaqlı vazaları, bu da tipik alban saxsı memulatıdır. Gürcüstanın Msixeti ərazisində de nümunələr var. Mənim tədqiqat işim birbaşa Gürcüstanla bağlı idi, Qafqaz Albaniyasının qərb əraziləri idi. Mən daha çox şimal-qərbəndə yazdım, çünkü qərb ərazilərimiz həmin dövrə işğaldadır. Keçmişdə işğaldə olan ərazilərimizlə bağlı Sovet dövründə yazılış bir-iki nümunə var, başqa heç nə yoxdur. Ona görə də tədqiqat işimdə daha çox şimal-qərb ərazilərimizin arxeologiyasına kökləndim. Gürcüstanda olanda sümük materialları, abidələrlə tanış olanda bir çox məsələlərlə qarşılıdım. Məsələn, görürsən ki, gürcüler yastıbaş olublar. Amma Xəzər-Kaspi tipi deyilən arxeoloji tip Kür-Araz mədəniyyəti dövründə bizimkiler uzunbaş olublar. Albanlar da uzunbaş olublar. Gürcüstən Sıqnaxi ətrafində qədim mezarlıqların əksəriyyətinin arxeologiyasını oxuyursan, görürsən ki, dəfn edilənlər uzunbaşdır. Amma gürcüler uzunbaş deyillər. Xristianlıq burada əsas amildir. Məsələn, albanların özlərinin də bir hissəsi qriqoryanlaşdırı, sonrakı dövrde erməniləş-

dilər".

"Bu gün alban yazıları daha çox Ermənistən muzeylərində ola bilər"

"Bu gün alban yazıları daha çox Ermənistən muzeylərində ola bilər. Çünkü bizim irsimizi ermənilər oğurlayıb, saxtalasdırmaya məruz qoyublar. Moysis Kalankatlinin "Albaniya tarixi" əsərinin müxtəlif variantlarının oxunub məqəyisə olunmasından başlamalıq. Çünkü onu fərqli adamlar tərcümə ediblər. Bizim əlimizdə "Albaniya tarixi"nin orijinal metni yoxdur. "Orijinal" deyimiz də qrabardadır. M.Kalankatlinin alban əlifbası ilə yazılış "Albaniya tarixi" əsəri əlimizdə yoxdur, bizzət olan, sadəcə, qrabardadır. Onun da səbəbi var. Səbəb ondan ibarət idi ki, Albaniya ərazisində əvvəller yerli dinlər olub, Tanrıqlıq olub, xristianlıq nüfuz edəndən sonra böyük bir xristian mədəniyyəti yaranıb. Amma Albaniya ərazisində əreb işğallarından sonra bura xilafətə daxil edilir və yavaşayaş Albaniyanın xristian mədəniyyəti, xristian irlisi unudulmağa başlayır. Bundan sonra kilsə yavaş-yaş öz əhəmiyyətini itirir".

"Bundan sonra daha çox şansımız olacaq"

E.Bəkirovanın sözləri- ne görə, XIX əsrə alban kilsəsi tamamilə leğv edilə-

rək erməni qriqoryan kilsəsinə tabe edilir. Bundan sonra ermənilərin alban irlisine divan tutduğunu deyən alim hesab edir ki, alban kilsəsi erməni kilsəsinə tabe edilənə qədər kilsələrdə alban yazıları, alban irlisi nümunələri yetərinə var idi, amma onlar erməni saxtakarlığına məruz qalıblar: "Bu kilsələrdə qədim əlyazmalar, yazı nümunələri var idi. Amma indi onlar hamısı ermənilər tərəfindən menimsənilib. Alban kilsəsi erməni kilsəsinə tabe edildikdən sonra, təbii ki, burada telebər və digər məsələlər dəyişikliyə məruz qalıb. Dəyişikliklərə yanaşı, alban yazıları da aradan çıxarıla bilərdi. Ermenilərdən hər cür saxtakarlıqlar gözləniləndir. Ona görə də alban irlisinin araşdırılmasında ciddi problemlər olub. Bu, Sovet dövründə də olub, indi də qalmaqdır. Amma ümidi edir ki, bundan sonra daha çox şansımız olacaq".

"Ümid edirik ki, işğaldan azad edilən ərazilərimizin alban irlisine..."

Tarix elmini tamamlayan bir sıra elmlərin olduğunu vurğulayan E.Bəkirovanın sözlərinə görə, arxeologiya tarix elminin bir hissəsidir. "Məsələn, biz deyirik ki, Albaniya ilə İberiyanın sərhədi filan zonadan keçmişdi, amma arxeologiyadan hansısa bir sübutu tapanda o artıq onun təsdiqi olur. Biz görürük ki, həmin ərazidə hər hansı bir alban abidəsi varsa, o əraziləndə hansısa bir alban əsası təpəsi təqribən qurulmuşdur. Mən həm də, əvvəlcə bu məsələdən başlamaq lazımdır. Bundan sonra, dediyim ki, əsasən M.Kalankatlinin "Albaniya tarixi"nin müxtəlif tərcümələri ilə məşğul olunmalıdır. Tərcümələrin müqayisələri aparılmalı, fikirlərin nə dərəcədə üstüste düşdüyü, yaxud fərqliyi öyrənilməlidir. Bu gün bizim alimlər arasında alban dilini bilən yoxdur. Yenə də deyirəm, albanların özlerinin antik dövrünə aid şəhərlər qalıb. Getsəniz muzeylərdə görərsiniz" - deyə alim bildirdi.

İrade SARIYEVA
Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianin İnkışaf Agentliyinin maliyyə dəstəyilə çap olunur.

miz, maddi mədəniyyət nümunələrimiz daha geniş şəkildə araşdırılacaq. Bəlkə də o ərazilərdə in迪ə qədər aşkarlanmamış hansısa bir alban yazısı tapaçağıq. O da ola bilər".

"Bizim alimlər arasında alban dilini bilən yoxdur"

Alban dilinin, əlifbasının öyrənilməsinə, tədrisine necə hazırlaşmalıyıq, bunun üçün konkret strategiyamız varmı?

E.Bəkirova hesab edir ki, əlifba və dil üzərində araşdırılmalara başlıca olaraq udi əlifbasından və udilərin hazırda dən də başlamalıq: "Bu dil alban dilidir, 52 hərfdən ibarət əlifba sırf onları məxsusdur, yoxsa alban təyfa ittifaqına daxil olan başqa bir etnosamı addır? İlk növbədə, bu sualdan başlamaq lazımdır. Çünkü mənbə fərqli bir şey deyir. Mən deyir ki, 52 hərfli əlifba qarqar dili əsasında hazırlanıb, amma araşdırımlar udi dili əsasındadır. Mənəcə, əvvəlcə bu məsələdən başlamaq lazımdır. Bundan sonra, dediyim ki, əsasən M.Kalankatlinin "Albaniya tarixi"nin müxtəlif tərcümələri ilə məşğul olunmalıdır. Tərcümələrin müqayisələri aparılmalı, fikirlərin nə dərəcədə üstüste düşdüyü, yaxud fərqliyi öyrənilməlidir. Bu gün bizim alimlər arasında alban dilini bilən yoxdur. Yenə də deyirəm, albanların özlerinin antik dövrünə aid şəhərlər qalıb. Getsəniz muzeylərdə görərsiniz" - deyə alim bildirdi.